

REUMATOLOGIJA U EUROPI 2015.

RHEUMATOLOGY IN EUROPE IN 2015.

Nada Čikeš

Zavod za kliničku imunologiju i reumatologiju, Klinika za unutrašnje bolesti Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Kliničkog bolničkog centra Zagreb, Zagreb, Hrvatska

Adresa za dopisivanje:

Prof. dr. sc. Nada Čikeš, dr. med.

Zavod za kliničku imunologiju i reumatologiju

Klinika za unutrašnje bolesti Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i

Kliničkog bolničkog centra Zagreb

Kišpatićeva 12, 10000 Zagreb, Hrvatska

ncikes@mef.hr

Zaprimljeno: 10. svibnja 2015.

Prihvaćeno: 18. svibnja 2015.

Sažetak

Značenje reumatskih i muskuloskeletnih bolesti u sklopu kroničnih bolesti sve je veće te se analiziraju poteškoće bolesnika u ostvarenju zdravstvene skrbi. U dostupnosti liječenja postoje razlike među europskim državama, primjećuje se utjecaj financijske krize. U dogovoru s članovima Europskog parlamenta raspravlja se o načinima boljeg pristupa bolesnicima kojima je potrebna zdravstvena skrb. Velika pozornost posvećuje se izobrazbi doktora medicine i drugih stručnjaka u području reumatologije na svim razinama obrazovanja. Istraživanje o primjeni programa specijalističkog usavršavanja iz područja reumatologije prema Poglavlju 6 Povelje o specijalističkom usavršavanju liječnika pokazalo je razlike u europskim zemljama. U međuvremenu

je Vijeće UEMS-a prihvatilo novu verziju poglavlja o specijalističkoj izobrazbi u reumatologiji (*European Training Requirements for Specialty of Rheumatology – European Standards for Postgraduate Medical Specialist Training*). Program specijalističkog usavršavanja temelji se na stjecanju kompetencija među kojima se ističe i uloga profesionalnog ponašanja. Taj se dokument upućuje državama na prihvaćanje. Radi se na strategiji metode ocjenjivanja specijalizanta u procesu specijalističkog usavršavanja. Priprema se europski e-portfolio za specijalizante i europski specijalistički ispit.

Ključne riječi: reumatologija, specijalističko usavršavanje, zdravstvena skrb.

Abstract

One of the main concerns of people with chronic conditions, particularly rheumatic and musculoskeletal diseases, is the availability of quality health care, which is being analyzed. There are differences between European countries regarding the access to health care. The pressure of the financial crisis has been recognized in making barriers more evident. Representatives of the European Parliament together with stakeholder organizations create policy documents for optimizing access to health care at both the EU and national levels.

Great care is taken with the education of medical doctors and other professionals in rheumatology on all educational levels. Based on a recent study, there are similarities and discrepancies in the implementation of the specialty training programs (Chapter 6 of the UEMS Charter of

Specialty Training Programmes) across Europe. In the meantime, the UEMS Council has endorsed the new Training Requirements for the Specialty of Rheumatology – European Standards for Postgraduate Medical Specialist Training. The training program is competency based, stressing the important role of professional behaviour. The document is being forwarded to the national societies in order to be implemented in the European countries. A strategy of assessment methods in the specialty training program is being developed. Work on the e-portfolio for European trainees as well as the European Specialty Board Examination is in progress.

Keywords: rheumatology, specialty training programme, health care.

Uvod

U području reumatologije u Europi očituje se utjecaj nekoliko institucija.

Najveća je europska reumatološka udruga Europska liga protiv reumatizma (EULAR) koja obuhvaća predstavnike nacionalnih reumatoloških društava, udruge zdravstvenih profesionalaca iz područja reumatologije te udruge pacijenata s artritisom i reumatizmom (PARE). EULAR predstavlja platformu za promicanje i stimuliranje temeljnih i kliničkih istraživanja iz područja reumatskih i muskuloskeletnih bolesti, ostvaruje veliku ulogu u promociji reumatologije održavanjem godišnjeg kongresa te u izobrazbi liječnika brojnim tečajevima i obrazovnim materijalima (1).

Posebno valja istaknuti EMEUNET (EMerging EULAR Network), mrežu mladih reumatologa u Europi. To je radna skupina EULAR-a koju čine mladi kliničari i istraživači u reumatologiji koji namjeravaju unaprijediti izobrazbu i istraživanje u Europi proširujući suradnju i povezivanje s EULAR-om (2)

U sklopu Europske udruge liječnika specijalista (UEMS), najveće europske liječničke udruge sa 1,600.000 članova, organizirana je 41 stručna sekcija.

Sekcija za reumatologiju obuhvaća 25 nacionalnih reumatoloških društava iz država EU i pridruženih država, a članove čine svi specijalisti reumatolozi iz tih zemalja. U upravi Sekcije svaku zemlju predstavljaju po dva predstavnika nacionalnih reumatoloških društava (jedan predstavlja akademsku zajednicu, drugi struku), koje potvrđuje nacionalna liječnička udruga. Pridruženi Europski odbor za reumatologiju (European Board of Rheumatology) posvećen je unapređenju reumatologije u Europi, a sada intenzivno radi na izobrazbi u području reumatologije (3,4). Potporu djelovanju Europskog odbora za reumatologiju čine tijela UEMS-a koji je snažno liječničko savjetodavno tijelo pri Europskoj komisiji i Europskom parlamentu. Među njima najvažniju ulogu imaju: čelno tijelo tj. Vijeće UEMS-a (UEMS Council), Europsko vijeće za ocjenjivanje liječnika specijalista (CESMA), Europsko vijeće za akreditaciju kvalifikacija liječnika specijalista (ECAMSQ) i drugi (3).

Prije dvadesetak godina UEMS je objavio Povelju o specijalističkom usavršavanju liječnika specijalista (5) koja je propisala uvjete za provođenje programa specijalističkog usavršavanja; Poglavlje 6 te Povelje bilo je namijenjeno pojedinačnim specijalnostima te se razlikuje od jedne do druge specijalizacije. Zatim je uslijedila Povelja o inspekcijskom posjetu centrima za specijalističko usavršavanje te Izjava o politikama ocjenjivanja tijekom poslijediplomskog usavršavanja (6)

U međuvremenu su tijekom desetak godina objavljeni specifični uvjeti za specijalističko usavršavanje iz pojedinih specijalnosti u sklopu poglavlja 6 Povelje o specijalističkom usavršavanju. Uvjeti specifični za specijalizaciju iz reumatologije objavljeni su 1994. kao Requirements for the Specialty Rheumatology, revidirano 2006. kao Chapter 6, Charter on Training of Medical Specialists in the EU. Requirements for the Specialty Rheumatology. U međuvremenu su objavljeni i dokumenti o jezgrovnom kurikulumu za specijalističko usavršavanje iz reumatologije i zapisu specijalističkog usavršavanja – specijalizantskoj knjižici (Core Curriculum for Specialist Training, 2003 i Specialist Trainig Record, 2003). (7)

Prije desetak godina u obrazovanju se prišlo definiciji ishoda učenja i kompetencija koji se stječu studijskim programima. Među kompetencijama koje se stječu programom specijalističkog usavršavanja liječnika uz kompetencije liječnika stručnjaka definirane su i generičke (opće) kompetencije svojstvene liječničkoj profesiji. Europski odbor za reumatologiju 2008. pripremio je Smjernice europskog reumatološkog kurikulumu (The European Rheumatology Curriculum Framework 2008) uključivši Kanadske smjernice liječničkih kompetencija (CanMEDS Physicians Competency Framework) (8).

Premda su reumatološki kurikulum uz uvjete za provođenje specijalističkog usavršavanja prihvatila nacionalna reumatološka društva u Europi, implementacija programa specijalizacije pokazala je poteškoće: specijalizanti su opterećeni aktivnostima u području interne medicine, a posebno se to odnosi na aktivnosti u hitnoj službi. Prepoznata je dvostruka uloga specijalizanta koji je odgovoran djelatnik u pružanju zdravstvene skrbi s licencijom za rad liječnika. Istodobno je i student na poslijediplomskom specijalističkom usavršavanju, pa se uz ostala pitanja postavlja i pitanje kako odgovoran i naporan rad mladog liječnika učiniti edukativnim (9)?

Uz to specijalizanti imaju nedovoljno vremena za istraživačke aktivnosti

Dakako da na veliko opterećenje specijalizanta utječe nedovoljan broj reumatologa i specijalizanata u većini zemalja.

U organizaciji EULAR-a, Europskog odbora za reumatologiju i EMEUNET-a provedeno je istraživanje u kojem su analizirane sličnosti i razlike u službenom specijalističkom usavršavanju iz reumatologije u 45 zemalja uključenih u EULAR. Pitanja su bila usmjerena na strukturu, duljinu trajanja, kompetencije, silabus – elemente opisane u dokumentu *European Rheumatology Curriculum Framework*, koji je prihvatio UEMS (10). Pokazalo se da se specijalizacija iz reumatologije provodi u 41 zemlji. Srednja duljina službenog programa usavršavanja u reumatologiji je 41 mjesec. Usavršavanje iz opće interne medicine obvezatno je u 40 država, srednje trajanje iznosi 33 mjeseca, a može se provoditi prije ili za vrijeme reumatološkog programa. U 38 država provodi se neki oblik završnog ispita, 30 zemalja imaju periodičko trajno ocjenjivanje, a jedna država nema ocjenjivanje. Autori se zalažu za usklađivanje kurikulumu (11).

Tijekom 2013. Sekcija UEMS-a za reumatologiju i Europski odbor za reumatologiju radili su na novom dokumentu *Training Requirements for the Specialty of Rheumatology. European Standards of Postgraduate Medical Specialist Training* koji je 12. travnja 2014. prihvaćen na sjednici Vijeća UEMS-a u Bruxellesu, objavljen i upućen nacionalnim reumatološkim društvima na implementaciju (12). Dokument je sažeto prikazan u Tablici 1.

Reumatologija u Europi 2015.

Obrazovanje

Očekuje se da će tijekom 2015. nacionalna reumatološka društva u državama EU, u suglasnosti s nadležnim nacionalnim tijelima i ministarstvima, prilagoditi programe specijalističkog usavršavanja smjernicama u novom dokumentu *Uvjeti za specijalističko usavršavanje iz reumatologije*, koji osigurava europske standarde specijalističkog usavršavanja.

Tablica 1. Uvjeti za specijalističko usavršavanje iz reumatologije. Europski standardi za poslijediplomsko specijalističko usavršavanje (12).

Table 1 Training Requirements for the Specialty of Rheumatology. European Standards of Postgraduate Medical Specialist Training.

I. Uvjeti za specijalizanta
<p>Opisan je sadržaj specijalističkog usavršavanja i ishodi učenja, što obuhvaća:</p> <ol style="list-style-type: none"> teorijsko i kliničko znanje (poznavanje temeljnih znanosti. Popis kliničkih stanja, a to je osnova jezgre kurikuluma) praktičke i kliničke vještine: obvezatne tehničke vještine (aspiracija zglobova, injekcija u zglob) i općijske vještine opće kompetencije – profesionalno ponašanje. <p>Organizacija specijalističkog usavršavanja sastoji se od:</p> <ol style="list-style-type: none"> rasporeda: 2 godine usavršavanja u internoj medicini i 4 godine osnovnog reumatološkog kurikuluma (core curriculum) kurikulum koji je usmjeren prema ishodu: sastoji se od podučavanja vještina za opće i reumatološke specifične kompetencije. ocjenjivanje i evaluacija – formativno i sumativno <ul style="list-style-type: none"> trajna supervizija – regularne povratne informacije direktor programa – uloga u definiranju napretka ocjenjivanje praktičnih vještina klinički zapis (specijalizantska knjižica, log-book) ocjenjivanje profesionalnog ponašanja (test 360 stupnjeva) upravljanje – odgovornost direktora programa.
II. Uvjeti za mentora
<p>Potrebne kvalifikacije i iskustvo:</p> <ul style="list-style-type: none"> specijalist reumatologije, aktivno angažiran. <p>Temeljne kompetencije:</p> <ul style="list-style-type: none"> poznavanje reumatološkog kurikuluma iskustvo u nastavi i potpori studenata vještina u vođenju i usmjeravanju specijalizanta/ iniciranje potpornih mjera u specijalizanata s nezadovoljavajućim ponašanjem izobrazba u osnovama medicinske edukacije. <p>Upravljanje kvalitetom</p>
III. Uvjeti za instituciju
<ol style="list-style-type: none"> Proces dobivanja ovlaštenja za ustanovu za specijalističko usavršavanje: <ul style="list-style-type: none"> Uvjeti za zaposlenike i kliničke aktivnosti Uvjeti za opremu, smještaj koji će osigurati mogućnost usavršavanja Upravljanje kvalitetom u ustanovi u kojoj se obavlja specijalističko usavršavanje <ul style="list-style-type: none"> akreditacija kliničko upravljanje transparentnost programa usavršavanja struktura koja omogućava koordinaciju usavršavanja

Daljnja uloga Odbora za reumatologiju i sekcije UEMS-a jest rad na strategiji ocjenjivanja specijalističkog usavršavanja u Europi. Na temelju upitnika koji ispunjavaju delegati u ime nacionalnih reumatoloških društava procjenjuju se postojeće metode ocjenjivanja specijalizanata u pojedinim državama. Sada se drugi krug upitnika upućuje u nacionalna društva.

Cilj je postizanje višeg standarda ocjenjivanja specijalizanata koje će biti formativno i sumativno te će omogućiti da na kraju specijalizacije specijalizant bude spreman za praksu. Dokument će također obuhvatiti ocjenjivanje mentora.

U 2015. planira se intenzivnija suradnja Europskog odbora s EULAR-om, posebno sa stalnim komitetom za izobrazbu i usavršavanje (ESCET) na području edukacije. Imenovan

je i predstavnik Izvršnog odbora EULAR-a u Odboru za reumatologiju. Ciljevi su suradnje izobrazba kompetentnog europskog reumatologa koja će se temeljiti na znanju (kognitivna baza), kliničkim vještinama i profesionalnom ponašanju. Tečajevi koje organizira EULAR i obrazovni materijali (videoprodukcija, europski udžbenik reumatologije) u službi su programa specijalističkog usavršavanja i trajne izobrazbe reumatologa. EULAR-ov elektronički tečaj (*EULAR on line Course*) u nekim je zemljama obvezatni dio specijalističkog usavršavanja. Također se planira suradnja na izradi metoda ocjenjivanja specijalizanata u kojoj sudjeluje i EMEUNET.

Suradnja s UEMS-om

Uloga obrazovanja reumatologa prepoznata je i u UEMS-u te je dokument *Uvjeti za specijalističko usavršavanje iz reumatologije* prihvaćen kao ogledan primjer u definiranju specijalističkog usavršavanja u Europi. Prepoznata je važnost suradnje između EULAR-a i Europskog odbora za reumatologiju i reumatološke sekcije UEMS-a, suradnja sekcije za reumatologiju s multidisciplinarnim povjerenstvom za bol (MJC Pain) i multidisciplinarnim povjerenstvom za kliničke vještine (MJC Clinical skills). Tijekom 2015. Sekcija za reumatologiju među prvima će se uključiti u europski projekt Eulog koji predstavlja elektroničku platformu – elektronički portfolio za specijalizante u Europi. To je povezano s aktivnostima Reumatološke sekcije UEMS-a i Europskog odbora za reumatologiju kao članice Europskog komiteta za ocjenjivanje europskih specijalista (CESMA). Djelatnost CESMA-e obuhvaća razvoj metoda ocjenjivanja u specijalističkom usavršavanju: kontinuirano praćenje napredovanja specijalizanta, pisani te usmeni i praktični ispit. Do sada su 42 specijalizacije uvele europski ispit na kraju specijalističkog usavršavanja. Posebno se teži provođenju ocjenjivanja profesionalnog ponašanja specijalizanta testovima koji daju povratnu informaciju, npr. test 360 stupnjeva (13).

Desetljeće kostiju i zglobova 2010. – 2020.: Svjetska alijansa za muskuloskeletno zdravlje

U 2015. slijedi nastavak akcije za poboljšanje muskuloskeletnog zdravlja nakon što je prošle godine potpisana potpora pod nazivom *Call for Action to invest in Musculoskeletal Health and Control the Burden of Musculoskeletal Condition*. Dosad je potporu potpisalo 13 međunarodnih i svjetskih institucija te 435 individualnih potpisnika. Ishod potpore bit će poziv na jasne akcije na nacionalnoj i internacionalnoj razini kako bi se suočili s rastućim opterećenjem invalidnosti. Dogovara se strategija za implementaciju muskuloskeletnog zdravlja promocijom zdravlja, prevencijom, liječenjem i rehabilitacijom na pravedan način unutar zemalja i između zemalja uz podršku istraživanjima. Cilj je razvoj partnerstva s drugim dionicima u inicijativama koje će povećati fizičku aktivnost, spriječiti bespomoćnost, smanjiti invalidnost i promovirati samostalnost bolesnika. Daljnji je cilj informirati utjecajne europske čimbenike o teretu muskuloskeletnih stanja te nužnosti da se taj teret smanji. (14)

Svjetski summit Desetljeća kostiju i zglobova u Oslu 2015. predstavlja forum koji će okupiti čelnike profesionalnih, znanstvenih i bolesničkih organizacija odgovornih za muskuloskeletno zdravlje zajedno s kreatorima politika da bi raspravili strategije i taktike u optimiziranju

muskuloskeletnog zdravlja u implementaciji sadašnjeg znanja i poticanju istraživanja koje će dopuniti današnje spoznaje. Daljnji je cilj razvijanje partnerstva svih dionika čije se inicijative preklapaju, povezivanje nacionalne akcije s djelovanjem drugih relevantnih organizacija u ostvarenju ciljeva Svjetske alijanse za muskuloskeletno zdravlje s pozivima za akciju u svim zemljama. Posebno je važno informirati čimbenike odgovorne za stvaranje stajališta u javnosti o teretu muskuloskeletnih stanja te potrebi smanjenja tog bremena (15).

Akcija Europskog parlamenta o smanjenju barijera u pristupu zdravstvenoj skrbi bolesnika s muskuloskeletnim i reumatskim bolestima

Na sastanku održanom u Europskom parlamentu 16. listopada 2014. o mogućnostima smanjenja barijera u pristupu zdravstvenoj skrbi za osobe s kroničnim bolestima u Europi, koji se posebno odnosio na bolesnike s reumatskim i muskuloskeletnim bolestima (*Analysing how to reduce access barriers to health care for people with chronic diseases. Challenges, good practices and policy options for people with rheumatic and musculoskeletal diseases*), definirane su barijere kao što su nedostatak obrazovanih osoba koje surađuju u liječenju bolesnika (doktori obiteljske medicine, drugi stručnjaci, nedostatak specijalista i specijaliziranih ustanova), visoke cijene liječenja, duge liste čekanja, nedostatak adekvatnih informacija za pacijente, nepostojanje znanstveno temeljenih standarda zdravstvene skrbi i ostalo.

Preporučene su aktivnosti koje će se temeljiti na specifičnim mjerama:

- odgovor zdravstvenog sustava na financijska ograničenja (pristup specijalističkoj skrbi i dobrim ishodima)
- pojačana podrška pacijentu, zdravstvena pismenost, informiranje pacijenata (nedostatak vremena za komunikaciju između pacijenta i zdravstvenog djelatnika, nemogućnost ostvarivanja planova u zdravstvu, neobrazovanost, nedostatnost programa za obrazovanje bolesnika)
- dostupnost zdravstvenih stručnjaka: sastav, uloga, izobrazba, mobilnost, akreditacija (nedostatak javne osvištenosti, nedefinirani programi izobrazbe, nedostatak strategija)
- pristup liječenju i lijekovima: raspoloživost, cijena i povrat novca (nedostatnost relevantnih institucija, kašnjenje u financiranju, neostvarenost primjene preporuka i smjernica, premalen utjecaj istraživanja).

Za sve predložene mjere navedene su razine na kojima će se razvijati preporučene politike: zemlje članice, regija, europske institucije, dionici. Predstavnici Europskog parlamenta zajedno sa svim dionicima izrađuju dokument koji će obvezati sve članice EU i europske institucije da ostvare preporučene zadatke te investiraju u istraživanja posvećena muskuloskeletnim i reumatskim bolestima. Stvorena strategija, a posebno predviđene mjere, zahtijevaju posvećenost i suradnju dionika. Ne smije se dopustiti da financijska kriza poveća poteškoće u pristupu zdravstvenoj skrbi i poveća nejednakosti među skupinama bolesnika (16).

Europska mreža referentnih centara

EULAR i Europski odbor za reumatologiju iskazuju spremnost na suradnju u najvećem projektu u Europskom zdravstvenom sustavu u 2015., a to je Europska mreža referentnih centara *European Reference Network* (ERN).

ERN se temelji na Direktivi 2011/24EU o bolesničkim pravima u prekograničnoj zdravstvenoj skrbi koja omogućuje:

- da bolesnik izabere javnu ili privatnu instituciju u Europskoj uniji u kojoj će ostvariti zdravstvenu uslugu te će mu se novac za to vratiti
- veću transparentnost o pravima i mogućnostima liječenja, razini kvalitete i sigurnosti u ustanovama koje nude zdravstvenu uslugu
- jaki naglasak na suradnji među državama članicama.

Uspostavlja se mreža radi poboljšanja kvalitete i sigurnosti pristupom visokospecijaliziranoj zdravstvenoj skrbi. Posebno se to odnosi na bolesti s niskom prevalencijom i kompleksne bolesti kod kojih je potrebna suradnja zbog nedostatka znanja, složenosti, visoke cijene te je nužan multidisciplinarni pristup. Stvorit će se proces savjetovanja i odlučivanja koji uključuje prekogranične ekspertne skupine, izmjenu informacija i ekspertize, definirat će se kriteriji i uvjeti za one koji pružaju uslugu te za mrežu referentnih centara. Unutar mreže organizirat će se obrazovna aktivnost, istraživačka djelatnost. Definira se skup kriterija za članice u ERN-u, načela implementacije ERN-a, tijela koja ocjenjuju rad centara, vrijeme za pripremanje prijedloga mreža, smjernice, tehnička dokumentacija (17).

Budući koraci na području reumatologije obuhvatit će definiranje popisa rijetkih i kompleksnih bolesti, evaluirat će se različiti tipovi kriterija, nacionalni i internacionalni standardi za specijaliziranu reumatološku skrb. Nacionalni dokumenti pomoći će u definiranju rijetkih stanja i kompleksnih bolesti.

Izjava o sukobu interesa: autorica je predsjednica Reumatološke sekcije Europskog udruženja liječnika specijalista (UEMS-a).

Literatura:

1. European League against Rheumatism (EULAR) [internet]. Dostupno na: <http://www.eular.org>
2. Emerging EULAR Network (EMEUNET) [internet]. Dostupno na <http://www.emeunet.eular.org>
3. Union Europeenne des Medecins Specialistes (UEMS) [internet]. Dostupno na: <http://www.uems.eu>
4. European Board of Rheumatology and UEMS Section Rheumatology [internet]. Dostupno na: <http://www.rheumatology-uems.eu>
5. Charter on Training of Medical Specialists in the European Community (1993) [internet]. Dostupno na: http://www.uems.eu/data/assets/pdf_file/0017/1484/906.pdf
6. UEMS Charters & Declarations [internet]. Dostupno na: <http://www.uems.eu/media-and-library/documents/policy-documents>
7. EULAR. UEMS Rheumatology documents [internet]. Dostupno na: http://www.eular.org/edu_UEMS_Docs.cfm
8. CanMEDS Physicans Competency Framework [internet]. Dostupno na <http://www.royalcollege.ca/portal/page/portal/rc/canmeds/framework>
9. Imrie K, Dath D, Bullock G et al. The resident's dual role as learner and service provider. U: Frank JR, Harris KA, urednici. Competence by Design, Reshaping Canadian Medical Education. Ottawa: Royal College of Physicians and Surgeons; 2014. str. 47-56.
10. The European Rheumatology Curriculum Framework [internet]. Dostupno na: http://dgrh.de/fileadmin/media/Praxis_Klinik/european_curriculum_uems_april_2008.pdf
11. Sivera F, Ramiro S, Cikes N, i sur., u ime Radne grupe za obuku u reumatologiji u Europi. Differences and similarities in rheumatology specialty training programs across European countries. *Ann Rheum Dis.* 2015;74:1183-7.
12. Training Requirements for the Specialty of Rheumatology. European Standards of Postgraduate Medical Specialist Training [internet]. Dostupno na: http://www.uems.eu/data/assets/pdf_file/0008/19466/UEMS-2014.21-SECTIONS-AND-BOARDS-European-Training-Requirements-in-Rheumatology-final.pdf
13. The Council for European Specialists Medical Assessment (CESMA) [internet]. Dostupno na: <http://www.uems.eu/uems-activities/harmonization-of-medical-training/cesma>
14. Bone and Joint Decade 2010-2020 Global Alliance for Musculoskeletal Health. Call for Action to invest in Musculoskeletal Health and Control the Burden of Musculoskeletal Condition [internet]. Dostupno na: <http://bjdonline.org/call-for-action/>
15. Bone and Joint Decade 2010-2020 Global Alliance for Musculoskeletal Health. World Summit 2015 [internet]. Dostupno na: <http://bjdonline.org/world-network-conference-2/>
16. Analysing how to reduce access barriers to health care for people with chronic diseases. Challenges, good practices and policy options for people with rheumatic and musculoskeletal disease [internet]. Dostupno na: http://www.eular.org/public_affairs_health_conference_reduction_access_barriers.cfm
17. European Reference Network [internet]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/health/rare_diseases/european_reference_networks/index_en.htm